

Ніна Дмитрівна ГЕТЬМАНЦЕВА,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
getmancevanina@gmail.com

УДК 349.2

СТАЛІСТЬ І СУЧАСНІСТЬ НАУКОВИХ ПРАЦЬ РАДОМИРА ІВАНОВИЧА КОНДРАТЬЄВА

Розглядається життєвий шлях видатного вченого-трудолика, видатного мислителя радянської, а згодом і української науки незалежної України — Р. І. Кондратьєва. Зазначено, що основна творча тематика його наукових досліджень була пов'язана насамперед з локальними нормами трудового права, локальним правовим регулюванням, співвідношенням централізованого і локального правового регулювання трудових відносин. Підкреслено творчий характер наукових досліджень Р. І. Кондратьєва, де перекликаються одночасно і їх сталість, і новизна, прослідковуються використання традиційних підходів з дослідницькими новаціями. Робиться висновок, що роботи, присвячені локальним нормам трудового права, локальному правовому регулюванню трудових відносин, співвідношенню централізованого і локального регулювання трудових відносин, по праву складають «золотий фонд» наукової літератури з трудового права та здійснюють суттєвий внесок у становлення і розвиток науки трудового права. Акцентується увага, що Р. І. Кондратьєв є не тільки видатний вчений, але й організатор науки, педагог, основоположник львівської школи трудовиків. Р. І. Кондратьєв як людина, учений, педагог завжди є прикладом для нових поколінь учених-юристів.

Ключові слова: Р. І. Кондратьєв, наука, вчений, трудове право, локальне правове регулювання, локальна норма права, співвідношення централізованого і локального правового регулювання трудових відносин.

© Гетьманцева Н. Д., 2016

Наука трудового права, як і будь-яка інша наука, не може повноцінно розвиватися без відповідного підґрунтя на теоретичні напрацювання із галузевої проблематики. Це, у свою чергу, стосується як дорадянського, так і радянського періодів. Радянська наука дала нам цілу низку класичних досліджень, опираючись на які можна ефективно розвивати теорію і вирішувати проблеми правореалізації в рамках галузі трудового права [1, с. 488]. Адже конкретно-історичне відкриває вічне в праві. Право завжди історично зумовлене, і будь-які національно-правові системи є наслідком попереднього соціально-історичного розвитку такого середовища, в якому вони виникли і функціонують. У суспільстві відбувається безперервний розвиток соціальних відносин «історично зумовлених ідейних традицій». Будь-яке революційне, нове право, щоб бути соціально-ефективним, повинно органічно поєднуватися зі старим правом, виводитися з нього, щоб не поламати історичну традицію і не суперечити історично сформованим правовим уявленням, історичні правосвідомості народу [2, с. 643]. Саме ідейні традиції теорії трудового права, доктринальні концепції локального правового регулювання трудових відносин, співвідношення централізованого і локального регулювання трудових відносин належать перу доктора юридичних наук (1980 р.), професора (1981 р.), заслуженого юриста України (2007 р.) Радомиру Івановичу Кондратьєву.

Радомир Іванович Кондратьєв є засновником Львівської школи трудового права. Саме там вийшли у світ його основні роботи, які й донині не втратили своєї актуальності, не дивлячись на нові подихи ХХІ ст. Це, зокрема, такі праці, як: «Локальные нормы трудового права и материальное стимулирование» (1973 р.), «Сочетание централизованного и локального правового регулирования трудовых отношений» (1977 р.), «Локальное правовое регулирование трудовых отношений в СССР» (1979 р.) та низка інших праць. Дійсно, сьогодні науку трудового права неможливо уявити без видатних вчених-корифеїв як радянського, так і сучасного періоду, до яких належить, зокрема, Р. І. Кондратьєв.

Необхідно зауважити, що окрім «наукового фронту», Радомир Іванович захищав Вітчизну на фронтах Великої Вітчизняної війни, нагороджений медалями «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (1946 р.), Ювілейною медаллю «Сорок лет победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (1985 р.), Ювілейною медаллю «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годах» (1995 р.), медаллю Жукова (1998 р.); медаллю «Захиснику Вітчизни» (1999 р.), а також почесними грамотами Верховної Ради України за особливі заслуги перед українським народом (2003 р.) та Львівського національного університету імені Івана Франка за багаторічну плідну працю в університеті, за активну наукову діяльність та успіхи у підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації [3].

Метою статті є розкриття ролі і значення наукових праць Р. І. Кондратьєва як у радянський, так і сучасний період.

Теорія локальних правових актів почала розроблятися в 1960р. Саме ця концепція була сформульована в період панування командно-адміністративної системи господарювання, коли підприємства, установи й організації були державними. Звідси об'єктивно започаткувався зв'язок локальних норм з державою, співвідношення централізованого і локального регулювання. Саме на цей період припадає започаткування робіт Р. І. Кондратьєва. До внесення відповідних змін до Кодексу законів про працю України в 1988 році правове регулювання трудових відносин на рівні конкретної організації здійснювалося в суворо визначених законом рамках. Безпосередньою умовою правомірності прийняття локальної норми була наявність загальної норми трудового права, яка надавала б право адміністрації і ФЗМК (фабричного, заводського або місцевого комітету — *прим. ред.*) прийняти конкретну локальну норму [4, с. 21]. Вчені-трудовики того періоду (Ф. М. Левіант, С. А. Іванов) виступили за розширення меж локальної нормотворчості. Цю позицію підтримав Р. І. Кондратьєв [5, с. 4, 8, 16]. Він посилавчись на діюче законодавство і доктрину, що панувала на той час, зауважував: підприємства, організації реалізують попередньо санкціоноване державою право на локальне встановлення умов праці в межах, передбачених законом [6], в чому і полягає сутність локальної нормотворчості.

До сфери локальної нормотворчості Р. І. Кондратьєв відносив і колективні договори в частині їх нормативних положень [7, с. 63–65]. Отже, межі локальної нормотворчості і її санкціонування зі сторони держави визначались законодавцем виходячи із державної політики у сфері праці. У радянський період змінилося теоретичне обґрунтування, парадигма локальної нормотворчості. Вчення про локальні нормативні акти будувалося на концепції санкціонування державою або делегування державою права видавати локальні нормативні акти у погоджувальному порядку адміністраціям державних підприємств, установ і профспілкам. Отже, природа локальних актів визначалася на основі позитивістської теорії права, санкціонованої або делегованої державою нормотворчості. Р. І. Кондратьєв підтримував це вчення, яке на той період пройшло перевірку часом, закріпилося законодавчо і укоренилося на доктринальному рівні.

Сучасні умови господарювання диктують створення всіх передумов для подальшого розвитку договірного регулювання і, у зв'язку з цим, переходу, перетворення впливу державного регулювання на гармонійну співпрацю з боку держави та її органів. Зміни, що здійснюються в політичній, економічній, правовій сферах, на сучасному етапі дозволяють інакше розглядати природу локальних актів, зокрема колективного договору — як акта локальної нормотворчості. На сучасному етапі витоками колективного договору є не скільки державне санкціонування, дозвіл, скільки природа організації як структури громадянського суспільства в ринкових умовах господарювання.

Справа в тому, що колективний договір на виробничому рівні продовжує виконувати поряд з трудовим правом як галуззю права і

державою шляхом нормативного (державного) регулювання соціальну функцію, основною із яких є функція захисту працівників, їх колективних інтересів. При цьому колективний договір є інструментом забезпечення справедливості і рівності працівників у трудових відносинах, актом, що регулює питання зайнятості й оплати праці, забезпечення соціальних гарантій для працівника, адже трудове право за своєю природою є соціальним і відповідно морально обумовленим. На цю обставину звертає увагу Р. І. Кондратьєв [8, с. 85–89]. Вчений, зокрема, зауважує, що ефективність виконання законів полягає у поєднанні дії таких факторів, як: права, моралі, віри. Саме такий підхід, на думку вченого, є єдино правильним і розумним у наш час. І сьогодні він повинен виступати як певна аксіома у боротьбі з правопорушеннями, особливо в країнах, де рівень моралі загрозливо падає, а правовий нігілізм набирає обертів. Так, Р. І. Кондратьєв підкреслює, що рівень моралі є складовою загальної культури населення. Однак мораль виступає як самостійний фактор впливу в поєднанні з силою правових норм, як моральний імператив (заборона, моральний припис) переступити або обійти закон. Суспільне призначення і роль моралі в суспільстві, на думку вченого, визначається не стільки рівнем правосвідомості людей, скільки моральними цінностями, які поділяє більшість населення [8, с. 86].

Дійсно, в сучасних умовах господарювання суспільство переживає іншу ситуацію, і тому нові законопроекти у сфері праці повинні бути направлені на радикальні перетворення в сфері трудових відносин, детермінуватися на ринкові принципи регулювання, які повинні визначати баланс між економічною ефективністю виробництва та соціальною захищеністю працівників, рівнем їх умов праці з урахуванням інтересів і потреб як працівника, так і роботодавця. Сутність цих процесів повинна бути пов'язана зі зміною ролі і місця людини в праці і суспільстві, з підвищенням правової культури суспільства його моральності. Тільки на такій основі можливий виробничий і суспільний прогрес.

Для досягнення мети, пов'язаної зі зміною ролі і місця людини в праці та суспільстві, необхідний насамперед розвиток економіки. Оскільки праця є вирішальним фактором економічного розвитку, а ефективність праці напряму залежить від розвитку економіки, знання її законів, то зміст положень економічної політики держави повинен бути перетворений у засоби її господарсько-правової політики. Саме правова політика повинна сприйматися одним із таких правових засобів, яка зобов'язання сприяти реалізації та задоволенню інтересів як працівників, роботодавців, держави і суспільства в цілому. Тому в сучасних умовах господарювання назріла об'єктивна необхідність в еволюції самих понять, форм, у яких виступають відносини працівник-роботодавець та їх серцевини — трудових відносин на якісно новий рівень розвитку: зміну методів організації самої праці, управління виробництвом, нових вимог до працівника, роботодавця з приводу організації трудових відносин, умов і змісту самої праці.

Досліджуючи питання поєднання централізованого і локального регулювання трудових відносин, Р. І. Кондратьєв підкреслює, що «поєднання централізованого і локального регулювання є не тільки одним з елементів методу трудового права (серед інших), скільки конкретним проявом єдності методу, його головною, визначальною рисою» [7, с. 127].

Необхідно зауважити, що співвідношення рівнів правового регулювання постійно змінюється, формуються нові моделі поєднання рівнів, а це, у свою чергу, говорить про те, що відбувається зміна та вдосконалення правового регулювання праці, внаслідок якого відбувається трансформація, диференціація ознак трудового правовідношення, що традиційно виділялися в науковій літературі, а це є неминучою відповіддю на вимоги нового часу, внаслідок чого розвиваються та з'являються нові форми організації праці, такі як «нетипова» трудова зайнятість тощо. Можна сказати, що відбувається динамізм трудового права в цілому і динамізм трудових відносин зокрема. Саме динамізм трудових відносин значною мірою обумовлює динамізм самого трудового права. А цьому сприяє деякою мірою децентралізація і багаторівневність правового регулювання трудових відносин. Використання декількох рівнів правового регулювання дозволяє створити таке поєднання загального та особливого в трудових відносинах, при якому можливе врахування інтересів усіх суб'єктів трудового права. Ще в радянський період Р. І. Кондратьєв писав, що таке поєднання є «одним з ефективних способів пом'якшення протиріччя між нормативністю права, з одного боку, і його формальною визначеністю — з іншого» [7, с. 130]. Це твердження стало аксіомою в науці трудового права. Тому в сучасних умовах господарювання регулювання трудових відносин повинно швидко реагувати на зміни, які відбуваються в суспільстві, тобто воно повинно бути гнучким, а це означає, що саме динамізм правового регулювання повинен стати головною рушійною силою, певним орієнтиром розвитку трудового права як галузі. Саме така обставина завжди на всіх етапах історичного розвитку трудового права визначала принципові особливості методу правового регулювання трудових відносин: статика і динаміка, як правило, зумовлювали централізацію і децентралізацію. Так, централізоване регулювання втрачає колишню жорстку імперативність на тлі соціального партнерства, але набуває нового характеру: загальні вихідні начала регулювання, мінімальні гарантії встановлюються саме на централізованому рівні.

Сучасні умови господарювання диктують посилення ролі правових засобів локального, колективного та індивідуального характеру, які в сукупності, доповнюючи один одного, забезпечують ефективне регулювання суспільних відносин.

Певні зміни підходів до дослідження предмета трудового права є наслідком, передусім, поступової зміни співвідношення між державним (централізованим), колективно-договірним та індивідуально-договірним регулюванням. Так, в умовах ринкової економіки трудове право регулює

переважно відносини приватних осіб — працівника і роботодавця, одночасно збільшується роль трудових договорів, набувають розмаху укладення контрактів та зростає роль колективних договорів, в зв'язку з чим набуває більшого впливу колективно-договірне та індивідуально-договірне регулювання і одночасно зменшується вплив державного регулювання. Оцінювати ті чи інші зміни правового регулювання можна двоюко: наскільки ефективно правове регулювання відповідало поставленій меті з точки зору економічного і політичного характеру в конкретний історичний період і наскільки правове регулювання в сукупності з економічними і політичними реаліями відповідає сьгоднішнім економічним і політичним поглядам. Тому центральним питанням сьогodenня є визначення меж державного (централізованого) та договірного (локального) регулювання. Адже те, що сьогодні належало до сфери державного регулювання, незабаром може відноситись до сфери договірного регулювання; і навпаки — гармонійно поєднуватись, співвідноситись між собою, про що неодноразово наголошував у своїх працях Р. І. Кондратьєв. Необхідно зауважити, що державне та договірне регулювання трудових відносин знаходиться в одній площині, тому розширення меж одного веде до звуження меж іншого, і навпаки. У юридичній літературі досить тривалий час був визнаний термін «співвідношення державного і договірного регулювання». З поступовим розвитком ринкової економіки, запровадженням різних форм власності суттєво змістились акценти з державного регулювання до договірного, підвищилась роль і значення договірного регулювання (особливо це відчувається в галузевих сферах). Як результат цього, вчені почали відмовлятися від терміна «співвідношення», замінивши його «поєднанням». Разом з тим необхідно зазначити, що це є спір не суто термінологічний, а по суті, проблеми, що розглядаються. Можна вести мову і про співвідношення, і про поєднання державного (централізованого), договірного (локального) регулювання — залежно від того, що ми маємо на увазі: розмежування сфер державного та договірного — тоді співвідношення; зв'язок, обумовленість договірного регулювання державним — тоді поєднання. Лише в поєднанні можна з'ясувати специфіку імперативних і диспозитивних норм, виявити, чим вони відрізняються один від одного. У той час, як співвідношення дозволяє окреслити межі державного і договірного регулювання, але в сукупності, доповнюючи один одного, вони повинні забезпечувати ефективне регулювання суспільних відносин [9, с. 65–69]. При цьому як державне, так і договірне регулювання повинні мати рівнозначний (однаковий) потенціал реалізуючої властивості.

Як бачимо, діапазон наукових інтересів Р. І. Кондратьєва є широким, і напрямки його дослідницької діяльності є досить різноманітними. Та попри все, низка робіт присвячена локальним нормам трудового права, локальному правовому регулюванню трудових відносин, співвідношенню централізованого і локального регулювання трудових відносин, які по праву складають «золотий фонд» наукової літератури з трудового права, внесли суттєвий внесок у становлення і

розвиток науки трудового права, не втратили і не втратять актуальності ніколи. Радомир Іванович є не тільки видатний вчений, але й організатор науки, педагог, основоположник львівської школи трудовиків. Р. І. Кондратьєв як людина, учений, педагог завжди є прикладом для нових поколінь учених-юристів.

Список використаних джерел

1. Лушников, А. М. Р. І. Кондратьєв и развитие учения о локальном нормотворчестве в трудовом праве [Текст] / А. М. Лушников, М. В. Лушникова // Університетські наукові записки. — 2011. — № 3 (39). — С. 488–496.
2. Getmantseva, N. D. The method of legal regulation of labor regulations // European Science and Technology [Text] / N. D. Getmantseva // European Science and Technology : materials of the International research and practice conference (Wiesbaden, January 31st, 2012). — Wiesbaden : Bildungszentrum Rodnik e. V., 2012. — Pp. 1024–1028.
3. Кондратьєв Радомир Іванович [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України. — URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Unzap/kondratev.html.
4. Смолярчук, В. І. Источники советского трудового права [Текст] / В. І. Смолярчук. — М. : Юрид. лит, 1978. — 168 с.
5. Кондратьєв, Р. І. Локальные нормы трудового права и материальное стимулирование [Текст] / Р. І. Кондратьєв. — Львов : Вища школа, 1973. — 160 с.
6. Кондратьєв, Р. І. Локальное правовое регулирование трудовых отношений в СССР [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Кондратьєв Радомир Іванович. — Львов, 1978. — 358 л.
7. Кондратьєв, Р. І. Сочетание централизованного и локального регулирования трудовых отношений [Текст] / Р. І. Кондратьєв. — Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1977. — 151 с.
8. Кондратьєв, Р. І. Моральний імператив у правозастосуванні [Текст] / Р. І. Кондратьєв // Право України. — 2010. — № 5 — С. 85–89.
9. Гетьманцева, Н. Д. Тенденції та пріоритети реформування трудового законодавства України [Текст] / Н. Д. Гетьманцева // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 578: Правознавство. — Чернівці : Рута, 2011. — С. 65–69.

Надійшла до редакції 14.08.2016

Гетьманцева Н. Д. Устойчивость и современность научных трудов Радомира Ивановича Кондратьева

Рассматривается жизненный путь выдающегося ученого-трудовика, выдающегося мыслителя советской, а затем и украинской науки независимой Украины — Р. И. Кондратьева. Указано, что основная творческая тематика его научных исследований была связана, прежде всего, с локальными нормами трудового права, локальным правовым регулированием, соотношением централизованного и локального правового регулирования трудовых отношений. Подчеркнуто творческий характер научных исследований Р. И. Кондратьева, где перекликаются одновременно и их постоянство, и новизна, прослеживаются использование традиционных подходов с исследовательскими новациями. Делается вывод, что работы, посвящены локальным нормам трудового права, локальному правовому регулированию трудовых отношений, соотношению централизованного и локального регулирования трудовых отношений, по праву составляют «золотой фонд» научной литературы по трудовому праву и вносят существенный вклад в становление и развитие науки трудового права. Акцентируется внимание, что Р. И. Кондратьев является не только выдающийся ученый, но и организатор науки, педагог, основоположник львовской школы трудовиков. Р. И. Кондратьев как человек, ученый, педагог всегда является примером для новых поколений ученых-юристов.

Ключевые слова: Р. И. Кондратьев, трудовое право, локальное правовое регулирование, локальная норма права, соотношение централизованного и локального правового регулирования трудовых отношений.

Getmantseva, N. D. Sustainability and Presence of Scientific Papers of Radomyr Ivanovych Kondratiev

The article describes the life of the outstanding scientist-specialist on labour law, thinker of the Soviet, and then the Ukrainian science of independent Ukraine of R. Kondratiev. It is specified that he main theme of his scientific creativity research has been associated primarily with the local rules of the labour law, local legal regulation, the ratio of central and local legal regulation of labour relations. Creative nature of R. I. Kondratiev's research is outlined, their continuity and novelty are resonated simultaneously, the use of traditional approaches to research innovations is traced. The conclusion is that the works are devoted to local norms of labour law, the local legal regulation of labour relations, the relationship of central and local regulation of labour relations are the «golden fund» of the scientific literature on labour law which make a significant contribution to the development of science of labour law. It is accentuated that R. I. Kondratiev is not only an outstanding scientist, but also an organizer of science, teacher and founder of Lviv labour law school. R. I. Kondratiev as a man, a scholar, a teacher is always an example for new generations of legal scholars.

Keywords: R. I. Kondratiev, labour law, local legal regulations, local rule of law, the ratio of central and local legal regulation of labour relations.

